

gen. De internationale scheepvaart nam toe – hij werd naar en van Indië belangrijk vergemakkelijkt door de opening, in 1869, van het Suezkanaal.¹ Spoedig gingen de Stoomvaart Maatschappij Nederland en de Rotterdamse Lloyd met passagiersschepen vaste verbindingen met Indië onderhouden en ook in de archipel zelf werden de verbindingen te land en ter zee (in het volgende hoofdstuk zullen wij nadere bijzonderheden geven) belangrijk verbeterd. Een eerste telegrafische verbinding tussen Nederland en de archipel kwam in 1870 tot stand.

Op Java kwamen de cultures, nu door particuliere ondernemingen gedreven, tot verdere ontwikkeling, o.m. die van thee en tabak. Voor de tabakscultuur bleek zich evenwel vooral het dunbevolkte gebied van Deli op de oostkust van Sumatra te lenen (zie kaart VI op pag. 62). Daar begon in 1870 de Deli Maatschappij te opereren: 'de eerste 'moderne' cultuurmaatschappij in Nederlands-Indië', schrijft Paul van 't Veer in zijn *De Atjeh-oorlog*, 'een naamloze vennootschap waarvan de directie niet in Indië maar in Amsterdam zetelde.'² De cultuur bleek in Deli bijzonder arbeidsintensief doordat de tabaksgronden die eerst volledig schoongemaakt moesten worden, slechts eens in de zeven jaar voor nieuwe aanplant mochten worden gebruikt: na elke zeven jaar moest dan weer een dichte vegetatie worden verwijderd. Waar arbeidskrachten te vinden? De Sumatranen weigerden: zij vonden op Sumatra voldoende woeste grond voor hun eigen voeding en hadden geen behoefte aan arbeid in loondienst. De Deli Maatschappij en andere vennootschappen begonnen met arbeidskrachten uit China te importeren, maar van omstreeks 1885 af ging men Javanen aantrekken. Die verplichtten zich, enkele jaren lang in het verre Deli te werken, maar de omstandigheden bleken er zo primitief dat veel arbeiders, koelies, hun werk in de steek lieten om zich elders op Sumatra te vestigen dan wel naar Java terug te keren. Dat werd tegengegaan doordat het gouvernement op verzoek van de betrokken cultuurmaatschappijen een ordonnantie uitvaardigde waarin verlaten van het werk als een strafrechtelijk te vervolgen overtreding werd aange merkt, m.a.w. onder strafsancie, poenale sancie, gesteld. Die ordonnantie versterkte de positie van de cultuurmaatschappijen van welke de meeste enkele tientallen jaren lang vrijwel niets deden om het bestaan van de

¹ Van 1844 af konden personen en poststukken gebruik maken van door de Engelsen georganiseerd wegtransport over de landengte van Suez. Maakte men van die 'overlandweg' gebruik, dan duurde de reis naar Indië twee in plaats van vier maanden. Toen na de opening van het Suezkanaal modernere schepen in gebruik waren genomen, werd de reis naar Indië geleidelijk tot niet veel meer dan één maand teruggebracht. ² Paul van 't Veer: *De Atjeh-oorlog* (1969), p. 26.